

Δυνάμεις του κομμουνισμού

Σε ένα άρθρο του 1843 για «τις προόδους της κοινωνικής μεταρρύθμισης στην ηπειρωτική Ευρώπη», ο νεαρός Ένγκελς (μόλις είκοσι ετών) περιέγραφε τον κομμουνισμό ως «αναγκαία κατάληξη που συνάγεται αναγκαία από τις γενικές συνθήκες του σύγχρονου πολιτισμού». Εν ολίγοις, πρόκειται για έναν κομμουνισμό νοούμενο με όρους λογικής, καρπό της επανάστασης του 1830, όπου οι εργάτες «επέστρεψαν στις ζωντανές πηγές και στη μελέτη της μεγάλης επανάστασης και ιδιοποιήθηκαν με σφρίγος τον κομμουνισμό του Μπαμπέφ».

Για τον νεαρό Μαρξ, από την άλλη, αυτός ο κομμουνισμός ήταν απλώς μια «δογματική αφαίρεση», μια «πρωτότυπη εκδήλωση της αρχής του ανθρωπισμού». Το νεοεμφανιζόμενο προλεταριάτο είχε «πέσει στα χέρια των δογματικών της χειραφέτησής του», των «σοσιαλιστικών σχέτων» και των συγκεχυμένων πνευμάτων που «φαντασιοκοπούν ως ανθρωπιστές» για τη «χιλιοστή επέτειο της οικουμενικής αδελφότητας» ως «φαντασιακής κατάργησης των ταξικών σχέσεων». Πριν από το 1848, αυτός ο φαντασματικός κομμουνισμός, χωρίς ακριβές πρόγραμμα, στοίχειωνε την ατμόσφαιρα της εποχής με τις «ακατέργαστες» μορφές των εξισωτικών σχέτων ή των ικάρων ονειροπολήσεων.

Ήδη, η υπέρβαση του αφηρημένου αθεϊσμού συνεπαγόταν ωστόσο έναν νέο κοινωνικό υλισμό που δεν ήταν άλλος από τον κομμουνισμό: «Όπως ακριβώς ο αθεϊσμός, ως άρνηση του Θεού, είναι η ανάπτυξη του θεωρητικού ανθρωπισμού, ομοίως ο κομμουνισμός, ως άρνηση της ιδιωτικής ιδιοκτησίας, είναι η διεκδίκηση της πραγματικής ανθρώπινης ζωής». Μακριά από κάθε χυδαίο αντικληρικαλισμό, αυτός ο κομμουνισμός ήταν «η ανάπτυξη ενός πρακτικού ανθρωπισμού», για τον οποίο ζητούμενο δεν ήταν μόνο να αντιπαλέψει τη θρησκευτική αλλοτρίωση, αλλά την πραγματική κοινωνική αλλοτρίωση και εξαθλίωση που γεννούν την ανάγκη της θρησκείας.

* Ο Daniel Bensaïd υπήρξε ένας από τους σημαντικότερους Ευρωπαίους μαρξιστές διανοητές της μεταπολεμικής περιόδου, καθηγητής φιλοσοφίας στο Πανεπιστήμιο 8 του Παρισιού και συνδιδευθυντής του μαρξιστικού περιοδικού *Contretemps*.

Από την ιδρυτική εμπειρία του 1848 μέχρι την εμπειρία της Κομμούνας, η «πραγματική κίνηση» που τείνει στην κατάρρευση της κατεστημένης τάξης πραγμάτων απέκτησε μορφή και δύναμη, διαλύοντας τις «δογματικές φαντασιοπληξίες» και περιγελώντας το «ύφος χρησμού της επιστημονικής βεβαιότητας». Με άλλα λόγια, ο κομμουνισμός, που ήταν αρχικά μια πνευματική κατάσταση ή ένας «φιλοσοφικός κομμουνισμός», έβρισκε την πολιτική μορφή του. Σε ένα τέταρτο του αιώνα μεταμορφώθηκε: από τους τρόπους φιλοσοφικής και ουτοπικής εμφάνισής του στην επιτέλους ευρεθείσα πολιτική μορφή της χειραφέτησης.

1. Οι λέξεις της χειραφέτησης δεν βγήκαν άθικτες από τις θύελλες του περασμένου αιώνα. Μπορούμε να πούμε γι' αυτές, όπως λέει για τα ζώα ο μύθος του Λαφοντέν, ότι δεν πέθαναν όλες, αλλά ότι όλες πληγώθηκαν βαριά. Ο σοσιαλισμός, η επανάσταση, ακόμη και η αναρχία δεν βρίσκονται σχεδόν καθόλου σε καλύτερη κατάσταση από τον κομμουνισμό. Ο σοσιαλισμός ενεπλάκη στη δολοφονία του Καρλ Λίμπκνεχτ και της Ρόζας Λούξεμπουργκ, καθώς και στους αποικιακούς πολέμους και τις κυβερνητικές συνεργασίες σε τέτοιο βαθμό, που έχανε τελικώς κάθε περιεχόμενο όσο κέρδιζε σε έκταση. Μια μεθοδική ιδεολογική εκστρατεία κατάφερε να ταυτιστεί στα μάτια πολλών η επανάσταση με τη βία και την τρομοκρατία. Ωστόσο, από όλες τις λέξεις που μέχρι πρότινος εξέφραζαν μεγάλες υποσχέσεις και όνειρα για το μέλλον, ο κομμουνισμός υπέστη τη μεγαλύτερη ζημιά επειδή τον σφετερίστηκε ο κρατικός γραφειοκρατικός λόγος και υποδουλώθηκε σε ένα ολοκληρωτικό εγχείρημα. Παραμένει εντούτοις το ερώτημα κατά πόσο, από όλες αυτές τις λαβωμένες λέξεις, υπάρχουν ορισμένες που αξίζει τον κόπο να επιδιορθωθούν και να τεθούν εκ νέου σε κίνηση.

2. Για να γίνει αυτό, είναι αναγκαίο να σκεφτούμε τι συνέβη στον κομμουνισμό κατά τον 20ό αιώνα. Η λέξη και το πράγμα δεν γίνεται να μείνουν έξω από τον χρόνο και τις ιστορικές δοκιμασίες στις οποίες υποβλήθηκαν. Η μαζική χρήση του όρου «κομμουνιστικός» για να χαρακτηριστεί το κινεζικό αυταρχικό φιλελεύθερο κράτος θα βαρύνει για καιρό ακόμη περισσότερο, στα μάτια των περισσότερων, από τους αδύναμους θεωρητικούς και πειραματικούς βλαστούς μιας κομμουνιστικής υπόθεσης. Η πρόκληση να αποκοπούμε από έναν κριτικό ιστορικό απολογισμό θα μπορούσε να επιφέρει την αναγωγή της κομμουνιστικής ιδέας σε αχρονικές «σταθερές», να τη μετατρέψει σε συνώνυμο των ακαθόριστων ιδεών της δικαιοσύνης ή της χειραφέτησης, και όχι στην ειδική μορφή της χειραφέτησης κατά την εποχή της καπιταλιστικής κυριαρχίας. Η λέξη χάνει τότε ως προς την πολιτική της ακρίβεια αυτό που κερδίζει με όρους ηθικής και φιλοσοφικής επέκτασης. Ένα από τα καίρια ερωτήματα είναι κατά πόσο ο γραφειοκρατικός δεσποτισμός είναι η θεμιτή συνέχιση της επανάστασης του Οκτώβρη ή ο καρπός μιας γραφειοκρατικής αντεπανάστασης, που πιστοποιείται όχι μόνο από τις δι-

κες, τις εκκαθαρίσεις ή τις μαζικές εκτοπίσεις, αλλά και από τις ανατροπές της δεκαετίας του τριάντα στη σοβιετική κοινωνία και στο σοβιετικό κράτος.

3. Δεν επινοούμε με διατάγματα ένα νέο λεξιλόγιο. Το λεξιλόγιο διαμορφώνεται μέσα στον χρόνο και μέσα από διάφορες χρήσεις και εμπειρίες. Αν ενδίδαμε στην ταύτιση του κομμουνισμού με τη σταλινική ολοκληρωτική δικτατορία, θα σήμαινε ότι υποχωρούμε μπροστά στους προσωρινούς νικητές, ότι συγχέουμε την επανάσταση με τη γραφειοκρατική αντεπανάσταση, και ότι κλείνουμε έτσι το κεφάλαιο των διακλαδώσεων, που μόνον αυτό είναι ανοιχτό στην ελπίδα. Και θα διαπράτταμε μείζονα αδικία εις βάρος των ηττημένων, όλων εκείνων, ανδρών και γυναικών, ανώνυμων ή όχι, που βίωσαν με πάθος την κομμουνιστική ιδέα και την έκαναν να ζει ενάντια στις γελοιογραφίες και τις παραποιήσεις της. Ντροπή σε εκείνους που έπαψαν να είναι κομμουνιστές επειδή έπαψαν να είναι σταλινικοί, και οι οποίοι ήταν κομμουνιστές μόνον καθόσον ήσαν σταλινικοί!

4. Από όλους τους τρόπους με τους οποίους μπορεί να κατονομαστεί ο «έτερος πόλος» αναγκάιος και δυνατός προς τον ποταπό καπιταλισμό, η λέξη «κομμουνισμός» είναι εκείνη που διατηρεί το περισσότερο ιστορικό νόημα και το πιο εκρηκτικό προγραμματικό φορτίο. Είναι εκείνη ακριβώς η λέξη που επικαλείται με τον καλύτερο τρόπο το κοινό της διαμοίρασης και της ισότητας, την από κοινού άσκηση της εξουσίας, την αλληλεγγύη που μπορεί να αντιταχθεί στον εγωιστικό υπολογισμό και στον γενικευμένο ανταγωνισμό, την υπεράσπιση των κοινών αγαθών της ανθρωπότητας, φυσικών και πολιτισμικών, την επέκταση ενός τομέα δωρεάν υπηρεσιών (αποεμπορευματοποίηση) σε είδη πρώτης ανάγκης, ενάντια στη γενικευμένη αρπαγή και την ιδιωτικοποίηση του κόσμου.

5. Αποτελεί επίσης το όνομα ενός άλλου μέτρου για τον κοινωνικό πλούτο από εκείνο του νόμου της αξίας και της εμπορικής αξιολόγησης. Ο «ελεύθερος και ανόθευτος» ανταγωνισμός εδράζεται στην «κλοπή του χρόνου εργασίας των άλλων». Διατείνεται ότι ποσοτικοποιεί το μη ποσοτικοποιήσιμο και ότι ανάγει στο αξιοθρήνητο κοινό μέτρο του, βάσει του χρόνου αφηρημένης εργασίας, την πέραν κάθε μέτρου σχέση του ανθρώπινου είδους με τις φυσικές συνθήκες αναπαραγωγής του. Ο κομμουνισμός είναι το όνομα ενός διαφορετικού κριτηρίου για τον πλούτο, μιας οικολογικής ανάπτυξης ποιοτικά διαφορετικής από τον ποσοτικό αγώνα δρόμου για ανάπτυξη. Η λογική της συσσώρευσης του κεφαλαίου απαιτεί όχι μόνο την παραγωγή για το κέρδος, και όχι για τις κοινωνικές ανάγκες, αλλά επίσης την «παραγωγή νέας κατανάλωσης», τη σταθερή διεύρυνση του κύκλου της κατανάλωσης «με τη δημιουργία νέων αναγκών και με τη δημιουργία νέων αξιών χρήσης»: «Εξού και η εκμετάλλευση ολόκληρης της φύσης» και η «εκμετάλλευση της γης με κάθε έννοια». Αυτή η ισοπεδωτική έλλειψη μέτρου που χαρακτηρίζει το κεφάλαιο θεμελιώνει την επικαιρότητα ενός ριζοσπαστικού οικο-κομμουνισμού.

6. Το ζήτημα του κομμουνισμού αφορά καταρχάς στο *Κομμουνιστικό Μανιφέστο* την ιδιοκτησία: «Οι κομμουνιστές μπορούν να συνοψίσουν τη θεωρία τους σε αυτήν τη μοναδική διατύπωση: κατάργηση της ιδιωτικής ιδιοκτησίας» των μέσων παραγωγής και ανταλλαγής, η οποία δεν πρέπει να συγγέεται με την ατομική ιδιοκτησία των αγαθών προσωπικής χρήσης. Σε «όλα τα κινήματα», οι κομμουνιστές «προτάσσουν το ζήτημα της ιδιοκτησίας, σε όποιον βαθμό εξέλιξης κι αν έχει φτάσει, ως θεμελιώδες ζήτημα του κινήματος». Πράγματι, από τα δέκα σημεία που ολοκληρώνουν το πρώτο κεφάλαιο, τα επτά αφορούν τις μορφές ιδιοκτησίας: την απαλλοτρίωση της γαιοκτησίας και τη χρησιμοποίηση της γαιοπροσόδου για την αντιμετώπιση των κρατικών δαπανών· την καθιέρωση ενός αυστηρά προοδευτικού φορολογικού συστήματος· την κατάργηση του κληρονομικού δικαίου στα μέσα παραγωγής και ανταλλαγής· την κατάσχεση της περιουσίας των στασιαστών φυγάδων· τη συγκέντρωση της πίστης σε μια δημόσια τράπεζα· την κοινωνικοποίηση των μέσων μεταφοράς και την ίδρυση μιας δημόσιας και δωρεάν για όλους εκπαίδευσης· τη δημιουργία εθνικών εργοστασίων και την εκχέρσωση ακαλλιέργητων εδαφών. Όλα αυτά τα μέτρα τείνουν να εδραιώσουν τον έλεγχο της πολιτικής δημοκρατίας επί της οικονομίας, το πρωτείο του κοινού καλού επί του εγωιστικού συμφέροντος, του δημόσιου χώρου επί του ιδιωτικού. Δεν πρόκειται να καταργηθεί κάθε μορφή ιδιοκτησίας, αλλά μόνον «η σημερινή ιδιωτική ιδιοκτησία, η αστική ιδιοκτησία» και ο «τρόπος ιδιοποίησης» που βασίζεται στην εκμετάλλευση των μεν από τους δε.

7. Ανάμεσα σε δύο δικαιώματα, αφενός των ιδιοκτητών να ιδιοποιούνται τα κοινά αγαθά και αφετέρου των αποστερημένων στην ύπαρξη, «η δύναμη αποφασίζει», λέει ο Μαρξ. Όλη η σύγχρονη ιστορία της ταξικής πάλης, από τον πόλεμο των χωρικών στη Γερμανία μέχρι τις κοινωνικές επαναστάσεις του περασμένου αιώνα, περνώντας από την Αγγλική και τη Γαλλική Επανάσταση, είναι ιστορία αυτής της σύγκρουσης. Επιλύθηκε με την ανάδυση μιας θεμιτότητας αντιπαραθετικής προς τη νομιμότητα των κυρίαρχων. Ως «επιτέλους ευρεθείσα πολιτική μορφή της χειραφέτησης», ως «κατάργηση» της κρατικής εξουσίας, ως ολοκλήρωση της κοινωνικής δημοκρατίας, η Κομμούνια φωτίζει την ανάδυση αυτής της νέας θεμιτότητας. Η εμπειρία της ενέπνευσε τις λαϊκές μορφές αυτοοργάνωσης και αυτοδιαχείρισης που εμφανίστηκαν σε επαναστατικές κρίσεις: εργατικά συμβούλια, σοβιέτ, επιτροπές πολιτοφυλακής, βιομηχανικές ζώνες, ενώσεις κατοίκων, αγροτικές κομμούνες, που τείνουν να στερήσουν από την πολιτική τον επαγγελματικό της χαρακτήρα, να τροποποιήσουν τον κοινωνικό καταμερισμό της εργασίας, να δημιουργήσουν τις συνθήκες για τον μαρξισμό του κράτους ως χωριστού γραφειοκρατικού σώματος.

8. Υπό την επικράτεια του κεφαλαίου, κάθε φαινομενική πρόοδος έχει το αντίτιμό της σε οπισθοδρόμηση και καταστροφή. Δεν συνίσταται in fine «παρά

σε αλλαγή της μορφής της υποδούλωσης». Ο κομμουνισμός απαιτεί μιαν άλλη ιδέα και άλλα κριτήρια από αυτά της αποδοτικότητας και της χρηματικής κερδοφορίας. Ξεκινώντας από τη δραστική μείωση του υποχρεωτικού χρόνου εργασίας και την αλλαγή στην ίδια την έννοια της εργασίας: δεν θα μπορούσε να υπάρχει ατομική ανάπτυξη κατά την ανάπαυση ή τον «ελεύθερο χρόνο» εφόσον ο εργαζόμενος παραμένει αλλοτριωμένος και ακρωτηριασμένος στην εργασία. Η κομμουνιστική προοπτική απαιτεί επίσης μια ριζική αλλαγή στη σχέση άνδρα και γυναίκας: η εμπειρία που αποκομίζει κανείς από τη σχέση μεταξύ των κοινωνικών φύλων είναι η πρώτη εμπειρία ετερότητας και για όσον καιρό εξακολουθεί να υπάρχει αυτή η σχέση καταπίεσης, κάθε διαφορετικό ον, λόγω πολιτισμού, χρώματος ή σεξουαλικού προσανατολισμού, θα είναι θύμα μορφών δυσμενούς διάκρισης και κυριαρχίας. Η γνήσια πρόοδος έγκειται τέλος στην ανάπτυξη και τη διαφοροποίηση αναγκών, των οποίων ο πρωτότυπος συνδυασμός καθιστά τον καθένα και την καθεμιά ένα μοναδικό ον, η ενικότητα του οποίου συμβάλλει στον εμπλουτισμό του είδους.

9. Το *Μανιφέστο* περιγράφει τον κομμουνισμό ως «συνεταιρισμό όπου η ελεύθερη ανάπτυξη του καθενός είναι όρος για την ελεύθερη ανάπτυξη όλων». Ο κομμουνισμός παρουσιάζεται έτσι ως θεμελιώδης αρχή μιας ελεύθερης ατομικής ανάπτυξης που δεν θα μπορούσε να συγχέεται ούτε με τις αυταπάτες ενός ατομικισμού χωρίς ατομικότητα υποταγμένου στον διαφημιστικό κομπορροισμό, ούτε με τον χονδροειδή εξισωτισμό ενός σοσιαλισμού του στρατώνα. Η ανάπτυξη των ιδιαίτερων αναγκών και ικανοτήτων του καθενός και της καθεμιάς συμβάλλει στην καθολική ανάπτυξη του ανθρωπίνου είδους. Αντιστοίχως, η ελεύθερη ανάπτυξη του καθενός και της καθεμιάς συνεπάγεται την ελεύθερη ανάπτυξη όλων, διότι η χειραφέτηση δεν είναι μοναχικού τύπου απόλαυση.

10. Ο κομμουνισμός δεν είναι μια καθαρή ιδέα ούτε ένα δογματικό πρότυπο για την κοινωνία. Δεν είναι το όνομα ενός κρατικού καθεστώτος ούτε ενός νέου τρόπου παραγωγής. Είναι το όνομα ενός κινήματος που υπερβαίνει / καταργεί αδιάκοπα την κατεστημένη τάξη πραγμάτων. Αλλά είναι και ο σκοπός που καθώς αναδύεται από το κίνημα, το προσανατολίζει και του επιτρέπει, εν αντιθέσει προς τις πολιτικές χωρίς αρχές, τις αποσπασματικές δράσεις και τους καθημερινούς αυτοσχεδιασμούς, να προσδιορίσει τι μας φέρνει πιο κοντά σε αυτό τον σκοπό και τι μας απομακρύνει από αυτόν. Με αυτή την έννοια, δεν είναι μια επιστημονική γνώση του σκοπού και της διαδρομής, αλλά μια ρυθμιστική στρατηγική υπόθεση. Κατονομάζει, αδιαχώριστα, το όραμα ενός άλλου κόσμου με δικαιοσύνη, ισότητα, αλληλεγγύη και το διαρκές κίνημα που αποσκοπεί στην ανατροπή της τάξης πραγμάτων που υπάρχει στην εποχή του καπιταλισμού· και την υπόθεση που προσανατολίζει αυτό το κίνημα προς μια ριζική αλλαγή των σχέσεων ιδιοκτησίας και εξουσίας, σε απόσταση από συμ-

βιβασμούς με ένα μικρότερο κακό που θα ήταν ο συντομότερος δρόμος προς το χειρότερο κακό.

11. Η κοινωνική, οικονομική, οικολογική και ηθική κρίση ενός καπιταλισμού που δεν απωθεί πλέον τα όριά του παρά με τίμημα μια αυξανόμενη έλλειψη μέτρου και έναν αυξανόμενο παραλογισμό, απειλώντας συγχρόνως το είδος και τον πλανήτη, επαναφέρει στην ημερήσια διάταξη την «επικαιρότητα ενός ριζοσπαστικού κομμουνισμού» που επικαλέστηκε ο Μπένγιαμιν απέναντι στην άνοδο των κινδύνων κατά τη μεσοπολεμική περίοδο.

Μετάφραση: Τάσος Μπέτζελος

Σημείωση-βιβλιογραφία

1. Βλ. Dionys Mascolo, *A la recherche d'un communisme de pensée*, Editions Fourbis, 2000, σ. 113.

Μαλέβιτς, Κορμός
(πρωτότυπο μιας νέας
εικόνας) 1928-1932